

Desigualtats en educació

Eloi Cortés

Introducció

L'educació sempre ha estat considerada una eina molt important i poderosa en mans de qualsevol societat. En uns inicis, al servei d'uns pocs privilegiats i, amb el pas del temps, arribant a una gran majoria de la població, l'educació ha estat i és una via de formació, de captació de coneixement, de desenvolupament d'un mateix i, sobretot, d'apoderament. Ja sigui des d'una visió de la *res publica* o des del sector privat, no es pot obviar l'impacte (positiu o negatiu) que genera l'educació en una societat. D'aquesta manera, l'educació pot ser un instrument molt eficaç per combatre les desigualtats i, respectant el dret a ser diferent, reduir la diferència de drets entre persones. Un sistema educatiu potent, inclusiu, tolerant i flexible pot ajudar a combatre aquestes desigualtats i, el que és més important, evitar que s'enquistin i es reproduueixin en generacions posteriors.

El sistema educatiu de Catalunya ha patit en els darrers anys canvis importants en els àmbits pressupostari i legislatiu. D'una banda, el pressupost en educació mantenia una tendència a augmentar cada exercici. D'aquesta manera, el pressupost va passar dels 2.900 milions d'euros l'any 2003 als 5.300 de l'any 2010. L'any 2010, però, aquesta tendència es va revertir i en només dos exercicis pressupostaris (de l'any 2010 al 2012) la partida destinada a educació va retrocedir a nivells de 2007. El finançament de les universitats públiques catalanes ha patit unes variacions similars. Actualment, la situació financera de les universitats és delicada, ja que les aportacions de la Generalitat, després d'anys d'augment, han disminuït.

D'altra banda, és important tenir present que, en els darrers anys, s'han aprovat lleis d'educació com la LEC (Llei d'Educació de Catalunya) i la LUC (Llei Universitària de Catalunya) a Catalunya i la LOE (Ley Orgánica de Educación) i la LOU (Ley Orgánica de Universidades) a Espanya. Algunes d'aquestes lleis encara s'estan desplegant i, per tant, el sistema educatiu segueix modificant la seva estructura i adaptant-se al que mana la legislació.

Escolarització i abandonament escolar

Són molts els elements que influeixen en el rendiment escolar dels estudiants catalans. Des del nivell socioeconòmic del centre fins al gènere de l'estudiant, passant per la nacionalitat de l'alumne i la titularitat del centre.

Un **nivell socioeconòmic** baix o un nivell socioeconòmic alt del centre té un impacte directe en els resultats obtinguts en les proves de competències. Si observem els resultats de les proves fetes a 6è de primària al llarg de diferents anys, podem determinar que a menys nivell socioeconòmic

del centre més s'eleva el percentatge d'estudiants que tenen uns nivells baixos d'assoliment de les diferents competències (llengua catalana, llengua castellana, matemàtiques i llengua anglesa). Els estudiants dels centres amb nivell socioeconòmic baix tenen uns percentatges d'assoliment baix de les diferents competències que supera amb diferència la mitjana de Catalunya, arribant en alguns casos a diferències de més de 20 punts. Els resultats d'assoliment mitjà i alt es troben per sota, per tant, de la mitjana de Catalunya.

Els centres amb un nivell socioeconòmic alt, en canvi, presenten una tendència completament oposada: mentre el percentatge d'estudiants amb un nivell mitjà d'assoliment de les competències es manté respecte la mitjana catalana, el percentatge del nivell baix d'assoliment cau al voltant de 10 punts, i el percentatge d'estudiants amb un nivell alt augmenta, precisament, aquests 10 punts. Aquesta tendència es manté en diferents cursos i no presenta diferències entre les diferents competències excepte en el cas de les competències en llengua anglesa: la diferència arriba a ser de fins a 20 punts entre la mitjana catalana i els centres amb un nivell socioeconòmic alt.

Pel que fa a la **titularitat dels centres**, els centres públics tenen uns percentatges més alts d'estudiants amb un nivell baix d'assoliment de les competències que els centres privats-concertats i privats. Els resultats dels centres públics no presenten massa diferències respecte la mitjana de Catalunya. Tot i que les diferències no són tan grans com en el cas del nivell socioeconòmic dels centres, un altre cop els nivells d'assoliment de les competències en llengua anglesa presenten una gran diferència en alguns casos. Els centres privats que presenten nivells alts d'assoliment de les competències en llengua anglesa poden arribar al 80% (80,9% el curs 2009-2010, 77,3% el curs 2010-2011 i 75,2% el curs 2011-2012).

La **nacionalitat de l'alumne** també ha demostrat ser un factor que influeix en el nivell d'assoliment de les competències bàsiques. En aquest cas les diferències són més significatives que en els anteriors àmbits observats. D'aquesta manera, l'estudiant estranger obté resultats més baixos que els alumnes amb la nacionalitat espanyola. Així, els resultats d'assoliment baix de les competències oscil·len entre el 40 i el 50% de l'alumnat estranger en la majoria de competències. La diferència entre les mitjanes dels alumnes estrangers i els de nacionalitat espanyola es mou en una forquilla entre els 6 i els 12 punts; les dades no permeten observar si amb el pas dels anys els resultats de l'alumnat estranger milloren respecte els de l'alumnat amb nacionalitat espanyola.

En el cas del **gènere de l'alumnat** també es poden observar diferències, tot i que no són tan grans com en els casos anteriors. D'aquesta manera, si observem els resultats de les proves de competències bàsiques de diferents cursos podem veure que es manté una tendència. Pel que fa a la llengua catalana no s'observen diferències gaire significatives, tot i que les noies tendeixen a tenir resultats lleugerament superiors als nois, tendència que es reproduïx (una mica més accentuada) en el cas de les competències en llengua castellana i llengua anglesa. Els resultats d'assoliment alt són superiors en el cas de les noies, mentre els resultats d'assoliment mitjà no difereixen gaire. Els nois presenten un nivell més elevat d'assoliment, per contra, en el cas de les competències matemàtiques. La diferència respecte les noies, que presenten resultats inferiors a la mitjana catalana, pot arribar a ser de fins a 10 punts (el curs 2010-2011, 41,9% dels nois per 31,7% de les noies).

Nivell socioeconòmic, titularitat del centre, nacionalitat i gènere són factors que tenen un impacte directe en el rendiment escolar dels alumnes. Aquests factors estan estretament relacionats, ja que el fet de tenir un nivell socioeconòmic baix impedirà l'accés a un centre privat, i la nacionalitat estrangera estarà, en la majoria de casos, relacionada a un nivell socioeconòmic també baix, que impedirà al seu torn l'accés a un centre privat. És destacable el fet que el curs 2010-2011 els centres públics tenien un 17,14% d'estudiants estrangers contra el 5,96% que presenten els centres privats.

D'aquesta manera es dibuixa clarament una escletxa que separa tant els estudiants com els centres, i es defineix un sistema amb uns centres homogenis dins seu però amb unes grans diferències entre els centres, depenent de la seva titularitat i de la seva situació geogràfica.

Abandonament escolar

Les xifres d'abandonament escolar també són importants i poden ajudar a entendre la situació de la joventut catalana. Si l'any 2008 es va marcar un màxim amb un 33% de la població catalana que tenia entre 18 i 24 anys i l'educació secundària obligatòria acabada no va continuar els estudis, el percentatge ha anat disminuint poc a poc fins a arribar al 26% de l'any 2011. Aquesta xifra es troba lleugerament per sota de la mitjana d'Espanya (26,5% l'any 2011) i que està lluny de la mitjana de la Unió Europea (que des de l'any 2006, amb un 15,5% d'abandonament prematur, no ha parat de disminuir, arribant al 13,5% de l'any 2011). Tant la xifra catalana com la de la mitjana d'Espanya presenten una tendència que s'explica pel context del país. L'esclat de la crisi, la massiva destrucció de llocs de treball i l'augment de l'atur: si el segon trimestre de l'any 2007 la taxa d'atur entre els joves menors de 25 anys era del 12,98% el segon trimestre de l'any 2013 aquesta xifra s'enfila fins al 53,88%, doblant en tots dos casos la taxa mitjana d'atur.

L'accés a l'educació: igual per a tothom?

Augment de les taxes universitàries

Malgrat que no es disposa de dades de l'impacte d'aquesta mesura, és important destacar l'augment dels preus universitaris que va aplicar la Generalitat de Catalunya el curs 2012-2013. Si fins aleshores les Comunitats Autònomes només podien aplicar un augment màxim de 4 punts més l'IPC, el ministeri d'Educació va eliminar aquest topall, deixant a discreció de cada Comunitat Autònoma la modificació o no dels preus: des de la congelació de les taxes com van fer Astúries i Galícia a l'increment màxim de les taxes (fins un 66,7%) com Catalunya, passant pels augments del 33% o 40% de la Comunitat Valenciana i Canàries, respectivament. Algunes CCAA van aplicar simplement l'augment de l'IPC. Amb aquesta modificació, les taxes universitàries a Catalunya han passat a ser les més cares de tot l'Estat espanyol: **a Catalunya el preu mitjà d'un grau és un 75% més car que el preu mitjà de la resta de Comunitats Autònomes**. També és destacable que en el marc de la UE-15, Espanya ha passat a ser el 3r país amb els graus més cars i el 4t en el cas dels màsters.

A Catalunya es va dissenyar un sistema de llianders per renda i patrimoni familiar per tal de calcular l'augment que pertocava a cada estudiant. Aquest sistema preveia que un 60% dels estudiants

quedaven en els dos llindars més elevats; és a dir, que 6 de cada 10 estudiants catalans van patir un augment d'entre el 50 i el 66,7% en el preu del seu grau, el que volia dir un augment que oscil·lava entre els 400 i els 1.000 euros, segons l'estructura docent i el grau d'experimentalitat del grau. El percentatge final d'estudiants que han hagut d'assumir la totalitat de l'augment, però, supera el 70% dels estudiants segons les darreres dades (veure "Las becas 'equitat' alcanzan a 9.000 universitarios de los 70.000 previstos" a *El País*, 21/10/2013).

Per crèdit					
	Nivell 1	Nivell 2	Nivell 3	Nivell 4	Nivell 5
2008	13,25	13,60	18,75	19,25	21,30
2009	13,40	13,75	18,95	19,45	21,50
2010	14,09		19,94		22,04
2011	15,16		21,46		23,72
2012	25,27		35,77		39,53
Per curs					
	Nivell 1	Nivell 2	Nivell 3	Nivell 4	Nivell 5
2008	795,00	816,00	1.125,00	1.155,00	1.278,00
2009	804,00	825,00	1.137,00	1.167,00	1.290,00
2010	845,40		1.196,40		1.322,40
2011	909,60		1.287,60		1.423,20
2012	1.516,20		2.146,20		2.371,80

Variació dels preus dels graus. Font: Observatori del Sistema Universitari

L'argument sobre el que pivotava aquesta modificació dels preus de les matrícules era que els estudiants pagaven el 15% del cost dels seus estudis i que l'augment faria que paguessin un percentatge més elevat. Aquesta dada, feta servir per la Generalitat de Catalunya, ha estat rebutjada per dos informes. Tant des de l'Observatori del Sistema Universitari com des de la Sindicatura de Comptes s'ha afirmat que els estudiants ja pagaven més d'un 20% del cost dels estudis. Tant l'OSU com la Sindicatura de Comptes apunten que són estimacions globals i que la falta d'una comptabilitat analítica i d'uns procediments estandarditzats impedeixen calcular amb exactitud aquesta xifra.

D'altra banda, i malgrat és evident l'impacte que ha suposat en alguns casos l'augment de la matrícula, les dades que la Secretaria d'Universitats proporciona sobre el número d'estudiants matriculats són massa globals per poder establir fins a quin punt aquest augment de taxes ha afectat als estudiants. D'aquesta manera, les matriculacions del curs 2012-2013 han disminuït, en termes globals, un 0.2% respecte el curs anterior. Mentre la Secretaria d'Universitats nega que cap estudiant hagi quedat fora del sistema universitari per motius econòmics, al llarg del segon

semestre del curs 2012-2013 es van multiplicar els casos d'estudiants que no podien fer front al pagament de la matrícula, en alguns casos per la denegació de les beques (veure l'article "3.000 universitaris 'morosos'" a *El País*, 2/05/2013).

Beques

Estretament relacionat amb el punt anterior, ara posem la mirada en les beques. Un augment de les taxes universitàries com l'aplicat podria ser més tolerable i tindria menys impacte negatiu en les famílies amb menys recursos si es complementés amb un bon sistema de beques, amb uns llindars de renda realistes i adequats al context de crisi i una dotació econòmica important. I, de fet, des de la Secretaria d'Universitats es destacava que gràcies a l'augment de les taxes es podrien oferir més beques a aquells estudiants amb més dificultats econòmiques. Recordant que a causa de l'augment aplicat el curs 2012-2013 Catalunya i Espanya estan dins del grup de països i regions d'Europa amb els preus més elevats, és important destacar que aquest mateix grup de països no ofereix més beques. És a dir, els països on accedir a la universitat és més car, l'Estat ofereix menys beques. De fet, entre els països que ofereixen més beques i de més quantitat trobem països com Noruega, Dinamarca o Finlàndia on l'accés als estudis és gratuït.

A Espanya només el 23%, aproximadament, dels estudiants universitaris cobra algun tipus de beca, xifra que cau fins al 18% a Catalunya (en aquesta xifra es compten beques i no becaris i no es té en compte el cobrament simultani de diverses beques).

Una possible explicació és que els llindars per accedir a les beques estatals són els mateixos arreu del territori i en una comunitat autònoma amb major riquesa com Catalunya els estudiants es veuen afectats a l'hora d'optar a una beca. Aquestes xifres, malgrat estar per sobre dels percentatges d'una sola xifra de Lituània, Letònia o Croàcia (al voltant del 5%), queden molt lluny del 40% de Romania i Hongria o del 60% del Regne Unit.

Aquesta situació de les beques fa anys que es produeix. Ja l'any 2011 un informe sobre beques universitàries de l'Associació de Joves Estudiants de Catalunya (AJEC) posava de relleu tres greus deficiències del sistema de beques. En primer lloc, demostrava que malgrat l'aplicació de l'Espai Europeu d'Educació Superior, l'anomenat Pla Bolonya, les beques universitàries no s'havien adaptat al nou tipus de titulacions i, sobretot, al canvi de dedicació que implica l'EEES. En segon lloc posava de relleu la desigualtat territorial arreu de l'Estat espanyol provocada per uns requisits d'accés a les beques iguals per totes les CCAA, amb especial perjudici per comunitats com Catalunya o Madrid, amb un cost de la vida més elevat. I en tercer lloc posava sobre la taula un dèficit propi de Catalunya pel que fa a les beques: la Generalitat no destinava gairebé recursos propis a les beques, convertint Catalunya en una de les poques CCAA que no complementen amb beques pròpies els ajuts del Ministeri d'Educació.

La situació actual ha empitjorat. Tot i que la Generalitat ha creat unes beques pròpies anomenades Beques Equitat, destinades als estudiants amb menys recursos que quedin fora de les beques del Ministeri, l'impacte d'aquestes beques ha sigut mínim i lluny de les previsions. Si s'esperava que un 45% dels estudiants de Catalunya rebessin una Beca Equitat, el percentatge final d'estudiants beneficiats cau fins al 5,5% segons les universitats o fins al 6,4% segons la Secretaria d'Universitats. Per altra banda, el Ministeri d'Educació ha modificat darrerament els

requisits acadèmics per accedir a les beques i ajuts als estudiants. Si el curs 2012-2013 ja va augmentar la nota mitjana del 5 al 5,5 el Ministeri ha fixat una nota mitjana del 6,5 per al curs 2013-2014. Amb aquestes modificacions diversos càlculs de la CRUE (Conferència de Rectors d'Universitats Espanyoles) apunten a que uns 80.000 estudiants es podrien quedar sense ajuts per estudiar a les universitats espanyoles en un moment en que l'atur entre els joves és superior al 50%.

Troblem per tant la situació que en un moment de crisi pesen més els requisits acadèmics per obtenir una beca que no pas els econòmics. Aquesta situació també provoca la paradoxa que només als estudiants amb menys recursos se'ls exigeixi una nota determinada; als estudiants que no necessiten beca no se'ls exigeix cap esforç més enllà d'aprovar les assignatures.

Propostes d'actuació: el futur de l'educació a Catalunya

Amb aquesta mirada a la situació de l'educació a Catalunya s'han posat de relleu les principals desigualtats i els principals problemes que apareixen en el dia a dia. Una dada important que s'ha pogut visualitzar és que la combinació de l'actual crisi econòmica amb les mesures d'un determinat caire ideològic aplicades des de l'any 2010 han provocat un agreujament de la situació. Un exemple d'això són els indicadors de cobertura de les beques menjadors per als alumnes en risc de pobresa. Podem establir, per tant, dos tipus d'actuacions a fer per combatre aquestes desigualtats: per una banda mesures a curt i mitjà termini, que s'adaptin al context actual i donin resposta a les necessitats de la ciutadania. I per altra banda una sèrie de mesures de caire més estructural que defineixin el model educatiu que volem per Catalunya. Aquestes darreres són molt més ambiciosos i amb la mirada posada en un horitzó més llunyà, però han d'estar ben definides en un moment on s'està produint un canvi important de model.

Propostes d'actuació a curt-mitjà termini:

- **Escoles bressol:** revisió de les quantitats que aporta cada actor implicat (Generalitat, ajuntaments i famílies). És important reduir l'aportació de les famílies, sobretot d'aquelles que es trobin en una pitjor situació. Clarificar el cost real d'una plaça d'escola bressol municipal i supervisar que les Administracions compleixin amb els compromisos adquirits.
- **Beques menjador:** acompanyat d'una revisió dels criteris d'accés a les beques menjador per adaptar-los a la situació actual, assegurar un augment en la dotació de les beques menjador per tal de cobrir un percentatge el més elevat possible d'alumnes i prioritzar en el pagament d'aquesta partida.
- **Taxes universitàries:** congelació de les taxes universitàries per als propers cursos i revisió dels llistats de renda per fer-los realment progressius i, un altre cop, adaptar-los a la situació actual.
- **Beques:** revisió dels llistats econòmics d'accés a les beques equitat (pel que fa a la Generalitat de Catalunya), augment de la partida destinada a beques i ajuts (tant Generalitat de Catalunya com Govern central) i marxa enrere en l'enduriment dels requisits acadèmics per accedir a beques i ajuts (pel que fa al Govern central).

Propostes de canvi de model:

- **Escoles bressol:** revisar el mapa d'escoles bressol i adequar-lo a les necessitats del territori. Establir el cost d'una plaça i definir la part que cada actor implicat ha d'aportar. Arribar a un nou pacte per l'escola bressol que aposti pel model de llars d'infants públiques. Plantejar d'incloure l'educació dels 0 als 3 anys com a educació obligatòria com a via per reduir les desigualtats detectades en aquesta etapa.
- **Beques menjador:** mantenir la importància d'aquestes partides en els pressupostos i els objectius de Govern i de país. Pot passar la crisi i podem reduir el percentatge de menors de 16 en situació de pobresa però cal destacar que abans de l'esclat de la crisi aquesta xifra ja era molt elevada. Combatre la pobresa estructural.
- **Taxes universitàries:** tendir cap a la gratuïtat en l'accés als estudis, indistintament del nivell de renda. Tal com apuntaven els informes de l'OSU i de la Sindicatura de Comptes, unificar criteris i establir una comptabilitat analítica que permeti definir el cost real dels estudis.
- **Beques:** revisar el model actual. Com s'ha destacat, és important revisar els requisits d'accés i adaptar-los al màxim a cada territori, ja que no totes les Comunitats Autònomes tenen el mateix cost de la vida. Pacte entre les diferents administracions educatives per poder definir qui aporta què i quines beques i ajuts concedeix cada part.

Referències bibliogràfiques

Estudiar a Europa. Preus de matrícules i beques a les universitats europees. Enric Tello et al. Observatori del Sistema Universitari, desembre de 2012.

Quant paga l'estudiant? Preus i taxes de matrícula universitària a Catalunya, a Espanya i al món. Observatori del Sistema Universitari, maig de 2012.

National Student Fee and Support Systems, 2011/12. Comissió Europea, 2012.

Informe sobre la malnutrició infantil a Catalunya. Síndic de Greuges de Catalunya, agost de 2013.

Informe 17/2013. Agregat de les universitats públiques de Catalunya, exercicis de 2010 i 2011. Sindicatura de Comptes de Catalunya, setembre de 2013.

Beques universitàries: informe anual. Associació de Joves Estudiants de Catalunya (AJEC), març de 2011.

Pressupostos de la Generalitat de Catalunya. De l'exercici de l'any 2000 al de l'exercici 2012.

L'estat de l'educació a Catalunya. Anuari 2011. Martínez Martín, Miquel, i Albaigés Blasi, Bernat (directors). Fundació Jaume Bofill, 2011.

Sistema d'Indicadors d'Ensenyament [entre 2006 i 2009, d'Educació] de Catalunya. Diversos informes. Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu. Diversos anys.